

RÖNESANS'TAN 20. YÜZYILA...

MÜZİĞİN TARİHİ II

Batıda çoksesliliğe ilişkin saptanmış en eski belgelerin neredeyse tamamı, dini nitelikli eserlere ait. 9. yüzyılın ortalarından 12. yüzyılın sonuna kadar olan dönemden bize ulaşmış belgelerin ve eserlerin tümü de tam anlamıyla kilise ayinleriyle ilgili. Bu durum, genellikle büyük bir kısmı dünyanın uzak köşelerinden getirilen parşömen gibi malzemelerin çok pahalı olması, buna karşılık insanın yaratıcı niteliklerini açığa vuran en yeni, en nitelikli ve en ağırbaşlı eserlerin kağıda geçirilmesi zorunluluğuyla açıklanabilir. Aynı şekilde bu çok eski belgeleri yazan kişilerin, o döneme ait hemen hemen bütün belgelerde olduğu gibi piskopos ya da papaz okullarında eğitim gören aydınlar olması da ikinci bir neden olarak öne sürülebilir.

Dindışı müziğin gelişmesi, 13. yüzyılda büyük bir aşama gösterir. Bu dö-

nemde ortaya çıkan ve dindışı bir müzik türü olan "motet" yaygınlaşır. Motetler yaklaşık 30 saniye ile birkaç dakika arasında değişen uzunluklardadır. Bu türdeki müzik eserleri aynı anda birkaç farklı partinin bir arada seslendirilmesinden dolayı çoksesli müziğin de başlangıcı olarak kabul edilirler. Motetlerde üç ayrı ses, üst üste üç ayrı dilde şarkı söyler. Motetler, ortaçağdaki katı bağnazlığın çözülmeye başlamasının simgesidir. Motetle birlikte müzikkiler eski sanata (ars antiqua) sırt çevirip yeni sanata (ars nova) bakmaya başlarlar.

Yeni sanat döneminin en önemli iki bestecisi Philippe de Vitry (1291-1361) ve Guillaume de Machaut'tur (~1300-1377). Machaut, hem ortaçağın şövalyelik ruhuna uygun, hem de 15. yüzyılın Rönesans yeniliklerine açılan besteler yaptı. Vitry ise besteci-

liğinin yanı sıra Sorbonne Üniversitesi'nde çalışmış, Fransız krallarına danışmanlık etmiş, asker olarak orduda savaşmış, diplomat olarak Avrupa saraylarında dolaşmış bir saraylıdır. Bu dönemde, Vitry'nin oldukça ünlü olan Fauvel adlı müzikli gülmececi gündemdedir. Kral 4. ve 5. Henry'nin yaşamlarını ve Papa'nın sarayının çöküşünü alaya alır. Harflerin herbiri toplumun bir kötü alışkanlığını simgeler. Dalkavukluk, cimrilik, döneklilik, kötülük aşımak, korkaklık ve şeytanlık sözcüklerinin baş harflerinden türetilen isim, kargaşa içindeki toplumun simgesel kahramanı olarak yüceltilir. Yeni Sanat dönemi, bağnazlıktan Rönesans'a bir geçiş niteliği taşır. Bu dönemde pek çok yapıt doğaya dönük (pastoral), önceki dönemlere göre daha hafif karakterde ve şiire dayalı özdeydi. İngiltere'de Ars Nova'nın en

önemli bestecisi ortaçağ değerleriyle Rönesans sanatını birleştiren John Dunstable (~1390-1453) olmuştur.

Batı'nın en coşkulu dönemlerinden biri olan Rönesans müzik alanında da büyük atılımlar yapıldığı bir dönemdir. Müzik tarihinde 1450'lerden 1600 başlarına kadar süren dönem müzikte Rönesans dönemi olarak bilinir. Kilisenin baskısından kurtulmaya çalışan insan, bu dünyanın yalnızca ölümden sonrası için bir hazırlık evresi olmadığını, bugünün de yaşamaya değer olduğunu algılar. Sanatçı, artık kişisel duygularını dile getirmenin, kendini ve çevresini sorgulayabilmenin özgürlüğünü tatmaktadır. Ortaçağın ağırbaşlı soğuk anlatımına karşılık, sıradan insanın duyguları ve güncel zevklerini konu alan bir müzik türü doğuyordu. Diğer sanat dallarında olduğu gibi, müzikte de doğal yansıtan, coşkulu danslara eşlik eden kıpırdanmalar yaşanıyor. Dans müziği, danslara eşlik eden çalgılar, dansın coşkusunu duyuran güçlü ritim ve dinsel yapıtlarda olduğu kadar dindışı yapıtlarda da zenginleşen armonik yapı, Rönesans'ın başlıca özellikleri olarak sayılır.

Dönemin egemen ruhu insanlıdır. Rönesans sanatçıları kilise ve imparatorun otoritesinden kurtulma çabasıdır.

Çoksesliliğin gelişmesi, birkaç ses ve çalgının bağımsızca ve uyumlu olarak akışı, karmaşık bir armoni yapısı gerektiriyordu. Bu bağlamda 15. yüzyıl müziği, benzer yapıda ve benzer renkte birbirine eşit dört sestene oluşuyordu. Rönesans müziğinde iki değişik ritim kalıbına rastlanıyordu. Birincisi, dans müziğinin gelişmesiyle değişken, devingen ve karmaşık ritimler,

diğeriyse tekdüze bir akışa sahip olan izoritmik yapı. 15. yüzyıl başlarına dek vokal müzik yörelere göre özellik taşımaz, uluslararası tek tipte bir örnek yazılırdı. Rönesans'la birlikte her ulusun kendine özgü şarkı biçimi öne çıkmaya başladı. İngiliz halk şarkısı olan "carol" danslara eşlik etmek üzere gelişir. "Chanson", Fransızların çok sesli aşk şarkısıdır. "Lied" Almanların, "Frotolla" ise İtalyanların kültüründen gelişmiştir.

Rönesans'ın yaşam sevinci dansları, danslar da çalgıları artırır. Böylece, çalgılar ve çalgı toplulukları için bestelenen müzik doğar. Çalgılar artık yalnızca insan sesine eşlik etmek için kullanılmaz. Bu dönemde çalgısal müzik vokal müzikten bağımsız bir konuma ulaşır. İlk çalgısal biçim "estampie" adını taşıyordu. Rönesans'tan Barok döneme gelirken çalgı müziği, vokal müzik kadar önem taşımaya başlamıştı. Bu dönemde madrigal ve chanson gibi vokal biçimler için bestelenen müziğin de çalgılara uyarlandığı, sırf çalgı müziği haline dönüştürüldüğü görülür.

Müzik aletleri de çağın coşkun tınlarını sunmak üzere zenginleşmiştir. Yeni müzik aletleri bulunduğu gibi, eski çalgıların da sesleri büyütülmüş,

zamana göre değişikliğe uğramıştır. Rönesans müziğinin karakteristik ses yapısı çalgıların homojen tınısıdır.

Rönesans'la gelen bir büyük yenilik de matbaanın bulunuşudur. Nota basımı ilk olarak 1501'de, Venedik'te Giovanni Petrucci tarafından yapılır. Petrucci, yirmi beş yıl içinde elli ciltlik çalgı ve vokal müziğinin notasını basar. Gelişen nota basımı teknikleriyle değişik yörelerde bestelenen müzikler geniş kitlelere ulaşma olanağı bulur.

Rönesans'ı izleyen dönem, Barok Çağ olarak adlandırılır; bu dönemin müziği de barok müziktir. Bu adlandırma sonradan yapılmıştır, fakat dönemin kendine özgü bir sanat anlayışı olması barok çağı önemli kılar. Müzikal baroğu tanımlamak için görsel sanatlarla müzik arasında paralellik kurma eğilimi oldukça güçlüdür. Barok olarak tanımlanan özelliklerin müzikte de görülmesi mümkündür: Büyüklük duygusu, görünüşe büyük önem verme, karşıtlıklara düşkünlük, süsleme, zigzag, simetri... Bu özellikler Roma operasının ve saray balesinin görkemli dekorlarında somutlaşır. Bütün Avrupa'da sesi kalınlaşmasın diye çocukluğunda hadım edilmiş şarkıcılara gösterilen büyük ilgi,

Sesi kalınlaşmasın diye çocuk yaşta hadım edilen şarkıcıların en ünlüsü Farinelli'dir

Venedik'te San Marco meydanında konsertan motetlerde aynı şeye rastlamak mümkündür. İtalya'da olduğu gibi Fransa'da da vokal müzik, güzel söz söyleme ve süsleme özelliklerinden fazlasıyla etkilenir. Barok deyimini ilk olarak 1746'da Fransız felsefecisi Noel Antonio Pluche kullanır. İki ünlü kemancının yorumunu tartışırken, birinin stili

için "Denizin üzerinde kolayca erişilebileceği pırlantalar dolaşiyor, oysa o, denizin dibindeki eğri incileri (barokları) aramakla uğraşiyor" şeklinde bir eleştiri yapar. Barok, "biçimsiz inci" (barocco) sözlük anlamıyla İspanyolca'dan Fransızca'ya geçmiş bir terimdir. 18. yüzyıl sanatçıları, 1600-1750 arasındaki güzel sanatlar ve müzik dünyasının ürettiği her türlü yapıtı, fazla karmaşık, aşırı süslü, abartılı, dü-

zensiz ve zevksiz olarak küçük düşürmek için barok nitelmesini kullanmışlardı. Bir sonraki çağın yalın, dengeli, düzenli ve doğal sanatı öngören Klasik akım sanatçıları, kendilerinden önceki çağın müziğini, "biçimsiz inci" simgesiyle çürütmeye çalışıyorlardı. 1768'de Jean Jacques Rousseau, Müzik Sözlüğü'ne şöyle bir giriş yapar: "Barok müzik, sık sık ton değiştirmesi, uyumsuz ve karmaşık armonik yapısı, yapay melodileriyle dengesi zor kurulan, hareketi sınırlı bir müziktir. Oysa 17. yüzyıl başından 18. yüzyıl ortasına dek yazılan müzik, ne diğer çağlardan daha biçimsiz, ne aşırı düşlemsel, ne abartılı, ne karmaşık, ne de eğri bürü bir inci benzeridir. Ancak, sanatın tüm dallarında barok, bu çağa özgü bir başlık olarak günümüze dek taşınmıştır. Barok müzikteki duygusal abartı, aynı dönemin mimari yapıtlarıyla karşılaştırılabilir. Dönemin şatafatlı mimarisi gibi, müzik de aşırı süslemelerle doludur.

Barok dönemde ortaya çıkan müzikal formlar geleceğin müziğini belirleyecek niteliktedir. Yeni vokal türler, opera, oratoryo ve kantattır. Operanın ortaya çıkışı, Rönesans'ın etkisiyle Eski Yunan'daki müzikli dramları yeniden canlandırma çabası sonucudur. Operanın ilk adı "drama per musica"dır. Eski Yunan'da Euripides ve Sophocles'in tragediyelerindeki korolardan yola çıkarlar. Önceleri tiyatro oyunlarının giriş bölümlerinde ve verilen aralarda çalınan intermezzo gibi müzik türleri giderek operaya dönüşmüştür. Opera sözcüğünün İtalyanca'daki anlamı "eser"dir. Önceki müzikli oyunlarda olduğu gibi, operada müzik oyuna sonradan eklenmiş bir öğe değildir. Operanın müziği, metin ve sahnelemeyle kenetlenmiş gibidir. İlk operalar, konuşmanın belli bir ritimle söylenmesi olan resi-

tatiflerden oluşuyordu. Burada, söylenen sözün anlamı müzikten daha önemliydi. Sonraları, aya denen müziksel biçimin akıcılığı önem kazanmıştır. Opera, bugünkü tanımıyla, solistleri, korosu, orkestrası, kostümü, sahnesi, ışığı, dramatik oyunuyla müziğe uyarlanmış tiyatrodur. Wagner, romantik çağın sonunda operayı tüm sanat eserlerini birleştiren bir yapıt olarak tanımlar. Tarihte ilk opera eseri olarak kabul edilen oyun, 1597'de

Floransa karnavalında oynanan, Rinuccini'nin şiirsel metni üzerine Jacopo Peri'nin müziklediği "Dafne" adlı eserdir. Aynı dönemde kilise de, opera tekniğini oratoryo türünde kullanmıştır. Barok dönemde oratoryo, dinsel konulu metinlerin koro ve solistler tarafından orkestra eşliğinde söylenmesidir. Dekor, kostüm ve sahneleme öğeleri yoktur.

Müzik tarihinde genel olarak 18. yüzyılın ikinci yarısından, J.S. Bach'ın ölüm tarihi olan 1750'den başlayarak Beethoven'ın ölüm tarihi olan 1827'ye kadar geçen döneme Klasik Çağ adı verilir. Klasik dönem Haydn, Mozart ve Beethoven gibi bestecilerin müziğe yeni soluklar kattıkları bir dönemdir. Orkestra ailesinin kurulduğu, senfonik yapıtların filizlendiği, piyanonun sesini duyurmaya başladığı, müzik yapısında dengenin, biçimin iyice sağlamlaştığı bir dönem olmuştur klasik dönem. Klasik kelimesinin anlamı başlangıçta şöyle değerlendirilir: Eski Yunan ve Roma sanatındaki geleneği yeniden yaratmaya çalışmak, o dönemin değerlerini örnek alıp, aynı kusursuzlukta yüzyıllar boyu değerini koruyan, güncelliğini yitirmeyen yapıtlar yaratmak. Zamanla sadece sanat alanında değil, yaşamın her alanında modası geçmeyen, her dönem değerini koruyabilen şeylere "klasik" adı verilir oldu.

Müzikte klasik sözcüğü, başka bir anlamla da "hafif müzik olmayan" müzikleri kapsar. Hafif müziğin her dönemde zamanın koşullarına göre bir moda yaratıp geçici bir karakter taşıması, ciddi müziğin, "klasik" sözcüğüyle nitelenmesinde ve tanınmasında etken olmuştur.

Beethoven'ın senfonileri, 19. yüzyıl senfonilerinin temel kaynağı oldu. Bir grup besteci, Beethoven'ın 4., 7. ve 8. senfonisinden yola çıkarak

rak, saf, katıksız müzik ilkesini sürdürdü. Senfonilerine hiçbir betimleyici başlık koymayıp opus sayısını yeğlediler. Bunlar arasında Schubert, Mendelssohn ve Brahms gibi isimler vardı. Diğer bir grupsa 3., 5., 6. ve 9. senfoniye örnek alıp programlı müzik yazıp, uzun açıklamalar ve betimleyici başlıklar koymayı seçmişlerdi. Bunların da en ünlüleri Berlioz ve Liszt'tir. Uzun, duygulu ve anlatımcı bestelerin yapıldığı bu döneme "Romantik Dönem" denecektir. Romantik dönemde orkestra için yazılan müzik, klasik senfoniler, programlı senfoniler, konser uvertürleri, senfonik süit ve senfonik çeşitlemelerle, solo konçertolar olarak incelenebilir.

Türk müziğinin altın çağıysa Osmanlı döneminde yaşanmıştı. Uzmanların görüşleri Türk müziğinin Itri ile zirveye ulaştığı yönündedir. Ne var ki, son derece parlak olan Lale devrinin ardından, 3. Selim ve 2. Mahmut dönemlerini içine alan 1789-1839 dönemi klasik Türk müziğinin altın çağı kabul edilir. Çünkü başta 3. Selim ve İsmail efendi olmak üzere Sadullah Ağa, Küçük Mehmet Ağa, Vardakosta Ahmet Ağa, Abdülhalim Ağa, Tanburi İsak gibi büyük bestecilerle Abdülbaki Nasır Dede, Hamparsum Limoncuyan gibi nota yaratıcıları bu dönemde yetişmiştir. 19. yüzyılın başında yaşayan Zekai Dede Efendi, Hacı Arif Bey, Şevki Bey, Muallim İsmail Hakkı Bey bir yana bırakılacak olursa, bu dönem, en çok seslendirilen ürünlerin yaratıldığı dönem oldu. 3. Selim, çocukluğunda döneminin ünlü bestecilerinden dersler almıştı. Müziğe ilgisi, onu besteler yapmaya yöneltti. Özellikle şehzadeliği zamanında birçok

besteye imza attı. Tahta çıktıktan sonra yeni makam ve usullerin bulunmasıyla, müziğin kuramsal olarak incelenmesiyle de ilgilendi. 3. Selim'in kendisi de 14 yeni birleşik makam düzenlemişti. Bunlar arasında nevakürdi, şefkefza ve evcara en beğenilenleri olmuştu. Bu dönemde Hamparsum Limoncuyan tarafından geliştirilen notalama sistemi, Türk müziğindeki seslerin tamamını göstermeye yetmese de, uzunca bir süre besteleri yazmakta kullanıldı. Baba Hamparsum diye anılan Ermeni asıllı Hamparsum Limoncuyan (1768-1839), bir yandan Ermeni kiliselerine, bir yandan da Mevlevihanelere devam ederdi. Hocaları arasında Hammamizade İsmail Dede Efendi de vardı. Adı müzik çevrelerinde duyulmaya başlayınca 3. Selim tarafından huzura kabul edildi. Padişahın teşvikiyle bir müzik yazısı geliştirmeye başlayan Hamparsum, 1815 yılında besteleri kağıda dökebilmek için bir nota sistemi geliştirme işini bitirmişti. Onun notalama sisteminde, batıdakilerde olduğu gibi porteli kağıt gerekmiyordu. Limoncuyan, bu sistemle klasik repertuardan yüzlerce eseri notaya aldı. Bu çok değerli koleksiyonun altı cildinden, günümüze yalnızca 2 tanesi kaldı. Ermenice ilahiler ve dindışı şarkılar da bestelleyen Limoncuyan, eserlerinde Türk müziği makamlarını ve usullerini kullanıyordu.

Hamparsum'un geliştirdiği notalama sistemi 20. yüzyılın başlarına dek kullanıldı. Daha sonra yerini porteli Batı notasına bıraktı. Osmanlı'da kullanılan tek nota Hamparsum notası değildi. Bir dönem Araplardan kalan ebceci notası kullanılıyordu. Ebceci notasının kaynağı kesin olarak bilinemi-

yor. Bu notayla yazılmış en eski parçanın bulunduğu kitapsa El Kindi'nin 9. yüzyılda yazdığı "Risale fi Hubri telifil Erhan" adlı yapıttır. Sonraki yüzyıllarda yaşamış olan Müslüman müzik kuramcıları da ebceci notasını kullandılar. Ama o dönemde müzisyenlerin çoğu nota bilmez, bilenler de fazlaca umursamazdı. Çünkü nota, kaydedilen bilgileri hiç duymamış birine aktarmak için değil, o ezgileri zaten bilen ama ayrıntılarını unutmuş kişilerin hatırlaması için yazılıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda Nayi

Osman Dede, sonraları da onun torunu Abdülbaki Nasır Dede, ebceci notasını temel alarak yeni sistemler hazırladılar. Kullanılan bir başka sistem daha vardı. Bu da, Kantemiroğlu adlı bir araştırmacının kendi geliştirdiği bir sistemle yazdığı notalarıdır. Buna göre, sesleri başharfleriyle (sözelimi rast makamı için rı harfiyle) belirtiyordu.

Osmanlılara Batı tarzı porteli notanın girmesi, aslında yeni bir dönemin işaretiydi. Avrupa'dan gelen Donizetti Paşa gibi müzik adamları Muzıkayı Hümayun gibi kurumlar kurarak, mo-

dern müziğin, 20. yüzyıl müziğinin temellerini atmaya başlıyorlardı. 20. yüzyılda müzik Doğu ve Batı'da eski geleneklerin bırakılıp yeni türlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Her çağ, kendi müziğini üretiyordu.

Gökhan Tok

Kaynaklar:
İlyasoğlu, E., Zaman İçinde Müzik, Yapı Kredi Yayınları, 1995
Mimaroğlu, İ., Musiki Tarihi, Varlık Yayınları, 1970
Théma Larousse, c:6, s:380-395, Milliyet, 1994

